

Recenze / Reviews

Příběh civilizace

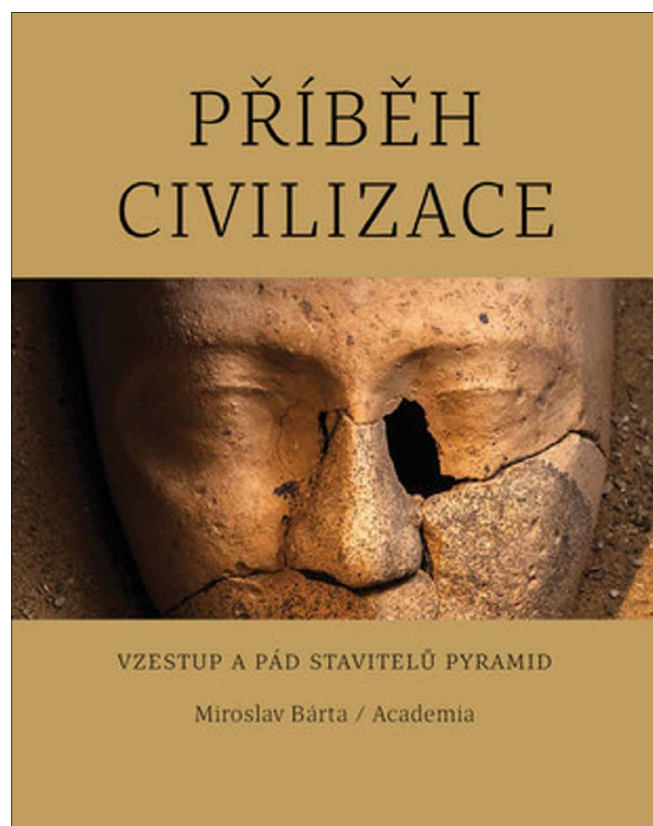
The Story of Civilization

BŘETISLAV VACHALA

Český egyptologický ústav Filozofické fakulty
Univerzity Karlovy, Celetná 20, 110 00 Praha 1

V dějinách faraonského Egypta (3150 – 332 př. n. l.), které za vlády Ptolemaia (II.) Filadelfa (282 – 246 př. n. l.) poprvé sepsal v řečtině a rozdělil do dynastií egyptský kněz Manéthó (D. B. Redford, Manetho, in: D. B. Redford, [ed.], *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, volume 2, Oxford 2001, s. 336-337) ze Sebennytu (dnešního Samannúdu v nilské deltě), se pravidelně střídala období výrazného rozkvětu (Stará, Střední a Nová říše), charakterizovaná politickou stabilitou, ekonomickou prosperitou a rozvojem řemesel a umění, s dobami všeobecného úpadku a bezvládní (1., 2. a 3. přechodná doba), kdy došlo ke zhroucení ústřední královské moci a jednotné státní správy a následně k hladovým bouřím a vykrádání pohřebišť. Dočasné státní krize i v rámci vlády jedné úspěšné dynastie mohly ovšem způsobit například spory o následnictví v 19. dynastii (A. Dodson, *Poisoned Legacy. The Decline and Fall of the Nineteenth Egyptian Dynasty*, Cairo – New York 2016, 119-131), uskutečnění náboženské a správní reformy Amenhotepem IV. – Achnatonem (A. Dodson, *Amarna Sunset. Nefertiti, Tutankhamun, Ay, Horemheb, and the Egyptian Counter-Reformation*, Cairo – New York 2009, 135-138) nebo zavraždění Amenemheta I. (B. Vachala, Naučení krále Amenemheta I. jeho synovi Senusretovi [Pražská hieratická literární ostraka II], *Anthropologia integra*, 4/1 [2013], 21-30 [21, 23, 28-29]) či Ramesse III. (Z. Hawass – S. N. Saleem, *Scanning the Pharaohs. CT Imaging of the New Kingdom Royal Mummies*, Cairo – New York 2016, 175-191). Dodejme, že postihnout problematiku formování a chodu egyptského státu a střídání období rozkvětu a úpadku v zemi na Nilu se egyptologové snaží dosti intenzivně již delší dobu. Průkopnická byla v tomto směru práce Barry J. Kempa (*Ancient Egypt. Anatomy of a Civilization*, London – New York 1989), která zde kupodivu není citována.

Zmíněná neutěšená období spoluvytvářely a provázely nepříznivé klimatické změny, přírodní pohromy a nízká nilská záplava, na jejíž výšce byl Egypt vždy životně závislý, což výborně vystihl historik Alan Mikhail slovy: „*It would not be an overexaggeration to say that rainfall in the Ethiopian highlands that created the annual flood had more of an impact on Egypt's history than any political entity that controlled the territory over its millenia of documented history*“ (*Nature and Empire in Ottoman Egypt*, Cambridge 2011, 22). Pokud se životodárná záplava přinášející s sebou tmavé úrodné bahno a hlínu nedostavovala, nemohl přirozeně ani fungovat Egypt – „dar Nilu“

Přebal knihy: Miroslav Bárta (2016): *Příběh civilizace. Vzestup a pád stavitelů pyramid*. Praha: Academia. 357 stran s fotografiemi, kresbami a grafy. ISBN 978-80-200-2613-2.

byl odsouzen k hladovění (A. Gnirs, *Royal Power in Times of Disaster*, in: F. Coppens – J. Janák – H. Vymazalová, [eds.], *Royal versus Divine Authority. Acquisition, Legitimization and Renewal of Power*, Wiesbaden 2015, s. 109-143 [117-143]).

Je rovněž prokázáno, jak právě promyšlené využívání vody a rozumné hospodaření s ní a vodohospodářské práce (N. Kehrer, [ed.], *Menschen, Kulturen, Traditionen. Die Forschungscluster des Deutschen Archäologischen Instituts*, Berlin 2009, 33-39) měly v minulosti (i nadále) zásadní úlohu při vytváření společenských formací a byly prvořadými úkoly nejen staroegyptského státu. Ukazuje se, že tomu tak bylo například i u jihoarabských předislámských států Minejců, Sabejců a Katabánců v aridní oblasti Arabského poloostrova (I. Hrbeek – K. Petráček, *Muhammad*, Praha 1967, 10-17). Jejich hospodářskou základnu představovalo rovněž zemědělství využívající důmyslná zavlažovací zařízení, kanály, stavidla, studny, nádrže a přehrady, z nichž nejvýznamnější byla máribská. Ze stavitelského hlediska šlo o natolik promyšlenou, úžasnou stavbu, že v Koránu (súra 34) je považována za ukázkou lidské domýšlivosti a pýchy a nevděku Bohu, podobně jako babylonská věž v Bibli (Genesis 11, 1-9). Na tomto místě je také vhodné připomenout průkopníka bádání o starém Jemenu, pozapomenutého rodáka z Podbořanského Rohozce Eduarda Glasera (1855 – 1908; W. Dostal, *Eduard Glaser. Forschungen im Yemen*, Wien 1990), který uspořádal v těžkých podmínkách a za nebezpečných okolností v letech 1882 – 1895 čtyři vědecké výpravy do Jemenu, během nichž objevil důležité staré jihoarabské nápisy a další jedinečné památky (H. Satzinger, *Das Kunsthistorische Museum in Wien. Die Ägyptisch-Orientalische Sammlung*, Mainz am Rhein 1994, 99-105; R. Hölzl, *Meisterwerke der Ägyptisch-Orientalischen Sammlung*, Wien 2007, 178-179, 182-185) a podstatnou měrou se zasloužil o poznání zmíněných jihoarabských států s jejich vyspělým vodním hospodářstvím.

Vrátíme-li se ke starověkému Egyptu, vážné důsledky také přirozeně měly nepředvídatelné bouře, vodní přívaly a zemětřesení. Fatální byly v nedostatečném hygienickém prostředí rychle se šířící epidemie, zvláště černého moru (I. Hein, [ed.], *Pharaonen und Fremde – Dynastien im Dunkel*, Wien 1994, 40-41), jehož diagnózu je pravděpodobně možné stanovit u případu 877 z Ebersova lékařského papyru (S. Herrmann, *Eine Diagnose der Bubonenpest im Papyrus Ebers 877 [109,18 – 110,9]? Göttinger Miscellen. Beiträge zur ägyptologischen Diskussion*, 218 [2008], 45-48; E. Strouhal – B. Vachala – H. Vymazalová, *The Medicine of the Ancient Egyptians 1. Surgery, Gynecology, Obstetrics, and Pediatrics*, Cairo – New York 2014, 52, 79-80), kde se mluví o „otoku (způsobeném) Chonsuovým krveprolitím“.

Další vážnou hrozbu pro Egypt představovaly v jistých dobách vpády a případně i následné nadvlády cizinců, kteří vždy ztělesňovali síly zla a chaosu ohrožující zemi na Nilu a platný boží řád pravdy, práva a spravedlnosti *maat* (J. Assmann, *Ma'at. Gerechtigkeit und Unsterblichkeit im Alten Ägypten*,

München 2001, 201-236). Ačkoli Egypťany ovládal ve vztahu k cizincům pocit nadřazenosti a povýšenosti, běžně se k nim chovali zcela pragmaticky. Nenávistný, odbojný a konfrontační postoj ovšem zaujímali vůči dobytélům, ať už to v dané době byli Hyksósové, příslušníci mořských národů, Libyjci, Núbijci, Asyřané, Peršané, Řekové nebo Římané (A. Leahy, *Foreign incursions*, in: D. B. Redford, [ed.], *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, volume 1, Oxford 2001, s. 548-552). Ti všichni se postupně ocitli v roli dobytélů Egypta.

Z příběhů staroegyptské civilizace si autor předložené publikace vybral první, odborným zaměřením jemu ten nejbližší – vzestup a pád Staré říše, nejstaršího státního útvaru na půdě Afriky. Starou říši (3. – 8. dynastie: cca 2592 – 2118 př. n. l.), která představovala první slavnou epochu faraonského Egypta, příznačně označujeme jako éru stavitelů pyramid v Sakkáře, Záwijitu el-Arjánu, Médúmu, Dahšúru, Gíze, Abú Rawáši a Abúsíru. A právě rozlehlé abúsírské pohřebiště s královskými pyramidami a mastabami členů královské rodiny, nejvyšších úředníků, hodnostářů a kněží systematicky zkoumá od roku 1960 Český egyptologický ústav FF UK (H. Benešová – P. Vlčková, *Abúsír. Tajemství pouště a pyramid / Secrets of the Desert and the Pyramids*, Praha 2006). Při těchto výzkumech byly nalezeny jedinečné hmotné, ikonografické a písemné prameny, z nichž mohl dobře čerpat autor této knihy, která je rozdělena do devíti kapitol, z nichž první tři jsou věnovány úvahám o kolapsu, „kterým nic nekončí, ba právě naopak“ (s. 48), dále dějinám klimatu na území Egypta v daném období a koncepcím postihujícím procesy dějinného vývoje, přičemž autor se v případě vývoje staroegyptské civilizace oprávněně přiklání k teorii přerušovaných rovnováh.

Zatímco ve čtvrté kapitole autor pojednává o pravěkých lovecko-sběračských populacích v Gilf Kebíru v Západní poušti jako pravděpodobných nositelích některých kulturních fenoménů pozdější staroegyptské civilizace, v páté kapitole věrně postihuje kulturní vývoj v nilském údolí v 5. – 3. tisíciletí př. n. l., kdy se postupně vytvářely předpoklady ke vzniku budoucího prosperujícího staroegyptského státu. Následující tři kapitoly (6., 7., 8.) jsou věnovány dějinám Egypta Archaické doby (1. – 2. dynastie) a Staré říše, tedy období přibližně 2900 – 2118 př. n. l., s důrazem na charakteristiky vývoje a změn egyptské společnosti a státu. Velmi zajímavé, obecnější charakteristiky studia kolapsů (kdy „nastane rychlý pokles složitosti systému, který již není schopen udržet svou úroveň organizace,“ s. 12) a hledání jejich významu pro současnost jsou obsaženy v deváté kapitole a ve shrnujícím Slově na závěr.

Bártova kniha, kterou vhodně doplňují četné fotografie, kresby, plány a grafy, jakož i obsáhlý seznam literatury a užitečné rejstříky, je velmi poučná a lze ji doporučit pro její závažnost a aktuální poselství nejen zájemcům o příběhy zaniklých civilizací.

Kontakt: Prof. PhDr. Břetislav Vachala, CSc., Český egyptologický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: bretislav.vachala@ff.cuni.cz.